

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

Стрельчук Вікторія Олександрівна

УДК 37.035.6

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАСВОЄННЯ
МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ НАРОДНИХ
ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ В ПРОЦЕСІ
ПОЗНАВЧАЛЬНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ

13.00.01 – теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 1997

СРМ

00751386 (U)

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському державному університеті культури і мистецтв Міністерства культури і мистецтв України.

Науковий керівник – Чепелєв Василь Іванович., Член - кор. АПН України, професор кафедри педагогіки і психології Київського Державного університету культури і мистецтв.

Офіційні опоненти – Уланова Світлана Іванівна, доктор філософських наук, професор кафедри теорії музики і музичного виховання Київського Державного університету культури і мистецтв.

Гузій Наталія Василівна., кандидат педагогічних наук, доцент, зав. кафедрою педагогічної творчості Національного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова.

Провідна установа – Інститут проблем виховання АПН України.

Захист відбудеться 23 грудня 1997 р. о 16 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 01.34.01 при Київському державному університеті культури і мистецтв за адресою: 252133, м. Київ, вул. Щорса, 36, ауд. 610.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотеці Київського державного університету культури і мистецтв (252133, м. Київ, вул. Щорса, 36).

Автореферат розісланий 22 XI 1997р.

Вчений секретар
спеціалізованої
вченої ради

Сирцова С.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. В державній національній програмі "Освіта (Україна. XXI століття)" зазначається, що головна мета реформування системи освіти полягає в забезпеченні можливостей постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації.¹⁾

Одним із пріоритетних напрямків цілеспрямованого виховного процесу в шкільній практиці є розвиток духовності дитини, формування національної свідомості та самосвідомості, виховання такого типу особистості, яка забезпечить духовну єдність поколінь, процвітання української нації.

В сучасній системі національного виховання значне місце відводиться вивченню народних звичаїв і традицій, які з раннього віку впливають на духовне становлення особистості, і є суттєвими чинниками принципової зміни загальної атмосфери життя сучасного суспільства. Відроджені до життя народні звичаї і традиції відкривають перед вчителями та вихователями шкіл нові можливості щодо вдосконалення їх практичної діяльності як у навчанні, так і в позанавчальній роботі.

В народній педагогіці акумулюється досвід народу, утверджуються його погляди на мету, завдання, форми, методи і засоби навчання та виховання у національному дусі, зокрема, через одну з таких складових, як народні звичаї, обряди, традиції. В дослідженнях українських вчених, висвітлюються важливі питання української національної системи виховання, доводиться, що цілеспрямована виховна діяльність вчителів з урахуванням впливу народних звичаїв і традицій має величезне значення для духовного становлення особистості дитини. (М. Г. Стельмаховича, Ю. Д. Руденко, П. Р. Ігнатенко, Є. І. Сявакко та інш.).

Вивченню традицій народної педагогіки, етнопедагогіки, українських народних звичаїв, традицій, обрядів, їх ролі у діяльності вчителів та учнів загальноосвітніх шкіл присвячена певна кількість дисертаційних робіт. Автори аналізують процес формування гуманістичних установок в позаурочній діяльності учнів початкових класів засобами народної педагогіки (В. А. Коротєєва), досліджуються

педагогічні аспекти народного календаря бойків і використання його у виховному процесі сучасної школи (В. М. Лисак); розкривається соціально-педагогічний потенціал українських народних обрядів у системі формування морально-духовних цінностей особистості (Г. Я. Майборода); простежено процес виховання школярів засобами народної педагогіки у творчій спадщині В. О. Сухомлинського (Л. П. Петрук); розкриваються особливості морального виховання учнів шкіл-інтернатів у позаурочний час (Ю. Г. Підборський), характеризується системний підхід до формування національних і загальнолюдських моральних цінностей в українській етнопедогогіці (О. Д. Ярмоленко); показано процес соціалізації особистості школяра молодшого віку засобами родинно-побутової звичаєвості (Р. М. Прима); аналізується розвиток пізнавальних інтересів молодших школярів засобами народознавчого матеріалу та навчальної гри (З. Є. Файчак). У деяких дисертаційних дослідженнях обґрунтовується роль і значення народних традицій, свят, обрядів у формуванні духовної культури молодших школярів (І. В. Бужина), моральної культури (Т. Р. Гуменникова, М.Г.Іванчук), патріотизму молодших школярів (С.А.Литвиненко, В.А.Киричок).

Разом з тим, аналіз психолого-педагогічної літератури і педагогічна практика свідчать, що процес засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій вивчено недостатньо, бо існують серйозні суперечності між реальними можливостями школи, сім'ї, установ дозвілля щодо організації процесу виховання особистості на українських народних звичаях і традиціях. Не висвітлені і різноманітні форми й методи засвоєння учнями молодшого шкільного віку народних звичаїв, обрядів, традицій українського народу, не повною мірою використовуються засоби народознавства в позашкільній виховній роботі, рідна мова як джерело інформації, носій народних звичаїв і традицій, як засіб формування основ духовності дитини молодшого шкільного віку.

Недостатнє дослідження проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи "Педагогічні умови засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій у процесі позанавчальної виховної роботи".

Мета дослідження полягає у виявленні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов поліпшення процесу засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій у дознавчальній виховній роботі.

В дисертації сформульована гіпотеза, що цей процес буде результативнішим за таких умов:

- орієнтація на культурно-національні та загальнолюдські цінності;
- вивчення впливу середовища на формування у дітей молодшого шкільного віку інтересу до народних звичаїв та традицій;
- врахування вікових та індивідуальних психологічних особливостей молодших школярів, етнопсихологічних та історично стійких рис українського національного характеру (почуття пошани до рідної землі, висока моральність, працелюбність, поетичність, музичність, дотепність та ін.);
- використання художньо-творчої діяльності дітей як засобу формування у них знань про народні звичаї і традиції;
- врахування системного підходу до різноманітних видів і форм позакласної діяльності дітей у різних колективах, залучення їх до підготовки та проведення народних свят, обрядів;
- використання багатств української мови для засвоєння народних звичаїв і традицій у позанавчальній роботі;
- проведення вільного часу учнів як спільної їх діяльності з учителями шкіл, батьками, працівниками культурно-дозвіллевих установ.

Завдання дослідження:

– розглянути поняття “звичай”, “традиція”, спільне й відмінне між ними;

– дослідити сучасну педагогічну практику і проаналізувати стан засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій у позанавчальній виховній роботі;

– визначити, обґрунтувати та експериментально випробувати педагогічні умови покращання процесу засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій у позанавчальній виховній роботі.

Об’єктом дослідження обрано діяльність учнів молодших класів щодо засвоєння народних звичаїв і традицій, предметом – процес організації позанавчальної виховної роботи серед молодших школярів для засвоєння ними народних звичаїв і традицій.

Теоретичними засадами дослідження склали філософські визначення про зміст духовності особистості (М.О.Берляев, Г.С.Сковорода, В.Франкл, Е.Фромм, К.Г.Юнг) і психолого-педагогічні праці щодо її виховання (С.Ф.Русова, І.Ващенко,

В.О.Сухомлинський), принципи народної і етнопедагогіки, які викривають виховний потенціал звичаїв і традицій (О.В.Духнович, О.Воропай, Е.С.Маркарян, Ю.А.Руденко, М.Г.Стельмахович, І.В.Суханов, Е.І.Сявзавко, Д.М.Угринович, К.Д.Ушинський), загальні положення про зв'язок свідомості і діяльності, в яких обґрунтовується узгодженість процесів формування мотиваційної сфери особистості відповідно до її індивідуально-психологічних особливостей, дослідження, де викриваються виховні можливості позанавчальної діяльності вчителів.

У дослідженні вивчено навчальну документацію шкіл України, здійснено аналіз навчальних програм, планів позанавчальної виховної роботи та результатів діяльності молодших школярів у позанавчальний час; проведено педагогічний експеримент (констатуючий і формуючий); статистичний аналіз результатів дослідження, узагальнення передового педагогічного досвіду, вивчення методичної літератури; використані: метод теоретичного аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури з проблем, що розглядаються; метод спостереження, анкетування, бесід з учнями, вчителями, батьками, працівниками культурно-освітніх установ, інтерв'ю.

Базою дослідження були визначені: СШ № 290 м. Києва, СШ № 58 м. Миколаєва, СШ с. Волошнівка Роменського району Сумської області.

Дослідження здійснювалось у три етапи: перший – пошуковий (1993 – 1994 навчальний рік) передбачав вивчення і аналіз психолого-педагогічної, філософської, соціологічної, етнографічної літератури з даної проблеми; визначення об'єкту, предмету, гіпотези, завдань дослідницької роботи; розробку програми і методики експериментальної роботи; другий етап, основний (1994 – 1995, 1995 – 1996, 1996 – 1997 навчальні роки), становив проведення діагностико-констатуючого аналізу, формуючого експерименту, апробації системи створених педагогічних умов, що сприяють більш ефективному засвоєнню молодшими школярами народних звичаїв і традицій; третій етап, завершальний (1997), складав узагальнення результатів дослідження, формулювання його висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні та обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов, що забезпечують оптимальне засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій; у визначенні шляхів покращання позанавчальної виховної

роботи з молодшими школярами, що передбачає системний підхід до використання іноваційних форм і методів її організації, у розкритті багатств української мови як носія національних звичаїв і традицій, спрямованої на формування духовності і національної самосвідомості учнів молодших класів.

Практичне значення наукового дослідження полягає в тому, що в роботі розкриті особливості використання народних звичаїв і традицій для їх засвоєння у вільний час; це допоможе вчителям шкіл та організаторам позанавчальної роботи вибрати відповідні форми і методи її змістовного наповнення.

Матеріали і висновки дисертації впроваджуються у навчальному процесі СШ № 290 м. Києва, СШ № 58 м. Миколаєва, використовуються у розробці програм і планів, а також можуть бути включені до курсів "Етнопедагогіка" - у педагогічних вузах, "Етнокulturологія"- у вузах культури України, та до відповідних курсів в інститутах підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження були викладені на Всеукраїнських науково-практичних конференціях (Київ, 1993, 1995, 1996, 1997), обласних семінарах методистів позашкільної роботи (Луганськ, 1994, Кам'янець-Подільський, 1996, Миколаїв, 1996), звітних наукових конференціях Київського державного інституту культури, засіданнях кафедр педагогіки та психології, культурно-дозвіллевої діяльності.

Структура роботи відповідає меті і завданням дослідження: вона містить 140 сторінок і складається із вступу, двох розділів, Висновків, 21 таблиці, 5 додатків, 203 найменування у списку використаних літературних джерел.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовується актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, гіпотезу і методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичну значимість.

У першому розділі – "Психолого-педагогічні проблеми засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій"- викладені результати теоретичного аналізу літератури за темою, подане філософське та психолого-педагогічне обґрунтування категорій "звичай", "традиція", аналізуються наявні наукові і практичні підходи до цих понять вченими різних галузей науки: культурологами,

філософами, педагогами, філологами, етнографами, характеризуються загальні особливості засвоєння народних звичаїв і традицій молодшими школярами.

Поняття "звичай" розглядається в роботі як у широкому, так і вузькому значенні. "Звичай" у широкому - це релігійні свята, обряди, світські свята, певні практичні навички. У вузькому - до звичаїв відносять тільки ті дії, які відтворюються емпірично.

Хоча звичай є складовою частиною моральної культури, його не можна зводити лише до конкретної моральної поведінки, вимоги тощо. Звичай відтворюють повторення близьких, подібних ситуацій і вимагають від людей однотипних вчинків. З цього погляду звичай є елементом усталеного в суспільстві способу життя, який, в свою чергу, складається із сукупності різних звичаїв.

Традиції у філософському тлумаченні визначаються як звичай, обряди, суспільні установки, ідеї та цінності, норми поведінки, які склалися історично і передаються від покоління до покоління. Вони є елементами соціально-культурного досвіду, зберігаються у суспільстві або в окремих соціальних групах протягом довгого часу. Традиції виконують роль механізму відтворення соціальних інститутів і норм, де підтримка останніх ґрунтується на самому факті їх тривалого існування, тому громадські дії та відносини орієнтовані на повторення усталеного зразка. Нерідко традиція визначає самі соціальні установи і норми як умову створення емоційного фону в колективі. На цій основі в ньому складається своєрідна система міжособистісних відносин та соціально-психологічних взаємодій між його членами. Отже, як духовне утворення традиції являють собою один із елементів суспільної свідомості, вони є своєрідним носієм соціальної інформації поколінь.

Повторюваність, спадкоємність традицій свідчать, що в них закріплено та відтворено досвід нації чи іншої соціальної спільноти.

Врахування відомих в теорії і практиці засобів передання соціального досвіду людей (предметного, традиційного, раціонального) дає можливість з'ясувати, якою мірою традиції впливають на процес трансляції соціальної інформації та механізм соціалізації особистості, на включення її в систему соціальних цінностей і орієнтацій. Особливістю традиційного способу передання соціального досвіду є безпосереднє залучення зразка, що передається традицією, у процес діяльності. Така форма передання досвіду

традиціями залежить від сфери діяльності, в якій ці традиції виникли і функціонують.

Традиційний спосіб носить предметний характер, а найважливішим його чинником є мова, в якій кодується соціальна інформація, саме мова є носієм звичок і традицій народу, за її допомогою відбувається прилучення особистості до соціального досвіду.

Інтерпретуючи традицію як своєрідний засіб накопичення, зберігання та предання соціальної спадщини, відзначимо, що вона сприяє розвитку людської культури, свідченням цього є розв'язання нових творчих завдань на основі здобутого. Поряд з традиціями такі ж функції виконують і звичаї, обряди, свята, ритуали, церемонії.

Традиції і звичаї перебувають в діалектичній єдності, однак їх не можна ототожнювати. Звичай орієнтує поведінку людини у ситуації, що повторюється, на певний зразок, а традиція фіксує саму форму його реалізації. (І. В. Суханов).

Як визначалося, одним з основних джерел засвоєння традицій є мова, в процесі вивчення якої проходить залучення особистості до духовних скарбниць людського досвіду, формування її духовності. Це поняття у філософській літературі має багатозначне тлумачення і розглядається в різних контекстах: духовної культури, духовного життя, духовних цінностей (В.П. Андрущенко, Л.Т.Бабій, О. Д. Барабаш, І. В. Бужина, М. В. Гончаренко, С. У. Гончаренко, М. С. Злобін, М. С. Каган, Л. М. Коган, Г. К. Криль, С. Б. Кримський, М.Куле, М. В. Ліпський, Е. С. Маркарян, В. М. Межуєв, В. Г. Нестеренко, Б. Петерсоне, В. П. Силін, В. В. Сильвестрова, А. Стеженко, В. Г. Федотова, Б. Д. Яковлєв). Щодо духовності дисертант поділяє ті погляди, згідно з якими це поняття тлумачиться як морально-естетичне ставлення людини до оточуючої дійсності та набутий через нього морально-естетичний досвід. Його виховне значення визначає етнопедагогіка, метою якої є збагачення духовного світу дитини, вона несе в собі першорядне недоторкане джерело духовності, в основі якого лежить щира любов до рідного краю, почуття патріотизму, національної гідності, повага до інших народів. Саме такий підхід, на думку М. Г. Стельмаховича, є основою гуманно-демократичної системи родинно-шкільного виховання. Ось чому важливо вивчати механізми утворення і функціонування традицій як явища соціально-психологічного та психофізіологічного, усвідомлювати їх як частину духовної культури це дозволить

управляти ними та ефективно використовувати у повсякденному житті та виховній діяльності.

Відомо, що основи духовності закладаються у молодшому шкільному віці. Це виявляється у ставленні школярів до інших людей (повага, милосердя, терпимість, вміння прощати, доброта, дотримання норм етикету та інші).

Спочатку уроки такої духовності дитина одержує в родині, в перших лагідних батьківських словах та материнських коліскових. Однак за сучасних умов відбулися певні зміни у сімейному вихованні. Більше уваги приділяється матеріальному, ніж духовному. Не завжди в сім'ї вважається за необхідне виховати в дитині здатність до співпереживання, душевну чуйність, відчуття прекрасного, любов до батьків, повагу до старших, працелюбність, довіру.

Дуже часто діти залишаються поза увагою батьків. Сімейне виховання майже не спирається на досвід народної педагогіки.

Крім родини, важлива роль в духовному становленні особистості належить навчальним та позашкільним закладам, вчителям, культурному середовищу. Від форм педагогічних впливів залежить психологічний клімат у шкільних колективах, управління якими повинно бути гнучким, заснованим на принципах демократизму і гуманізму.

У формуванні духовності дитини молодшого шкільного віку важливе значення має врахування її індивідуальних та вікових особливостей, здібностей, нахилів, потреб, інтересів, обдарувань, в цілому - створення атмосфери багатого духовного життя. Тому у розділі доведено, що, прилучаючи дітей до народних звичаїв і традицій, слід враховувати особливості їхнього розумового розвитку, їхню готовність до сприйняття та засвоєння того чи іншого матеріалу.

Як доводять автори різних психолого-педагогічних досліджень (О. С. Богданова, Д. Б. Ельконін, Н. Д. Левітов, В. І. Петрова), мотиви засвоєння матеріалу молодшими школярами дуже різноманітні. Деякі з них пов'язані з бажанням дітей тільки навчатися, інші виходять за межі навчальної діяльності до ширших відносин учня з дійсністю і пов'язані з розвитком відчуття, сприйняття, спостереження і підвищення гостроти зору і чуйності слуху. Діти цього віку не схильні до концентрації уваги, бо вона в них дуже рухлива, їх воля недостатньо розвинена; їх пам'ять більш свідомо і організована, ніж у дошкільному віці, молодші школярі віддають перевагу ігровій діяльності, про що свідчить їх активна участь у гуртках за інтересами,

народного співу, мистецтва, літературно-драматичних тощо. Ці форми являють собою організовані та цілеспрямовані заняття з учнями, які проводять вихователі у позаурочний час; і дослідники визначають їх загальними термінами - "позаурочна", "позакласна", "позанавчальна" виховна робота (С. П. Баранов, Л. Р. Болотіна, В. А. Сластьо́чін, Т. І. Сущенко). На думку цих авторів, позанавчальна робота є важливим засобом виховання школярів і має змогу задовольнити їхні інтереси, нахили, сприяє розвитку творчих здібностей. Однак безсистемне і нецілеспрямоване виховання не дасть бажаних результатів. Підвищення ефективності позанавчальної виховної роботи великою мірою залежить від рівня проведених заходів, активної участі в них учителів шкіл, батьків, працівників закладів культури.

В розділі аналізується існуюча практика позанавчальної виховної роботи з молодшими школярами щодо прилучення їх до народних звичаїв і традицій у вільний час. Відзначаються такі негативні тенденції, як відсутність цілісності та системності у вихованні молодших школярів на народних звичаях, обрядах, традиціях, надається перевага вербальним методам у педагогічному процесі, вказується на недотримання принципу особистісного підходу, недостатню увагу вихователів до розвитку емоційної сфери життя дитини молодшого шкільного віку.

У другому розділі - "Дослідно-експериментальна робота" - аналізуються дані констатуючого експерименту, що здійснювався на базі середніх шкіл міст Києва, Кам'янець-Подільського, Луганська, Миколаєва, сільських шкіл Сумської та Полтавської областей; обґрунтовуються шляхи підвищення ефективності вивчення учнями народних звичаїв і традицій у позанавчальній роботі; аналізується хід формуючого експерименту, узагальнюються його результати.

Опитуванням було охоплено 789 респондентів, з них: діти молодшого шкільного віку – 245, батьки – 180, вчителі середніх шкіл – 212, працівники культурно-освітніх установ – 152.

Результати анкетування учнівської аудиторії показали, що більшість респондентів бажає знати все про народні звичаї, обряди, традиції, що всі діти люблять святкувати народні свята, співати українські пісні, з цікавістю ставляться до народних костюмів. Тобто, рівень зацікавленості молодших школярів вивченням народних звичаїв і традицій можна вважати достатньо високим (за даними дослідження близько 85 % респондентів дали позитивні відповіді на запропоновані запитання).

Бесіди з батьками молодших школярів виявили, що діти майже не знають своїх сімейних традицій (60%) та родоводу (95%), не цікавляться сімейними фотоальбомами, портретами предків.

Дослідження виявило, що 22,5 % вчителів та 23,9 % працівників культурно-освітніх установ вважають, що стан позанавчальної виховної роботи в школах і закладах культури щодо засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій незадовільний. За даними опитування – 50 % респондентів інколи звертаються до народних звичаїв і традицій у виховній роботі, 30 % – звертаються часто, і тільки 10 % – роблять це завжди.

Проведене дослідження переконало, що доцільними у позанавчальній виховній роботі є такі форми: бесіди, розповіді про народні звичаї, традиції та обряди, тематичні вечори, літературно-музичні композиції, виставки народної художньої творчості, екскурсії (на природу, в кіно, в театри, до музеїв), концерти, гуртки та клуби за інтересами, ігри, свята, фестивалі, турніри, трудові змагання, конкурси, ранки, вистави, вечори пам'яті, обговорення художніх творів. Їх мета - допомогти дітям визначитись у своїх захопленнях, нахилах, інтересах до певного виду діяльності, і водночас домогтися більш спрямованого впливу на духовний розвиток дитини.

Дані анкетування показали, що працівники культурно-освітніх установ дуже рідко залучають для проведення спільних заходів вчителів шкіл, дітей та їхніх батьків, роблять це епізодично, а наслідки їх виховного впливу майже не обговорюються.

За результатами констатуючого експерименту можна зробити висновок, що народні звичаї і традиції залишаються одним з основних джерел у вихованні духовності дитини в школі та в інших культурно-освітніх закладах; діти молодшого шкільного віку дуже цікавляться вивченням народних звичаїв і традицій, обрядів, але знають про них мало. Родина не завжди приділяє належну увагу вихованню дітей на родинних традиціях; конче потрібно підвищити рівень взаємодії між закладами культури та школами у проведенні спільних заходів для виховання молодших школярів на основі народних звичаїв та традицій.

Висновки констатуючого експерименту визначили у дослідженні завдання, методи, хід формуючого експерименту, який проводився в СШ № 290 м. Києва. У ньому брали участь учні 1 – 3 класів, загальна кількість яких склала 515 осіб (254 учні експериментальних класів, 261 – контрольних). Дослідно-експериментальна робота велась у

позанавчальний час, її метою була перевірка ефективності авторської методики позанавчальної роботи для засвоєння молодшими школярами народних звичаїв, обрядів, традицій. Формуючий експеримент ґрунтувався на принципах народної педагогіки, на розкритті багатства української мови як джерела духовності і носія народних звичаїв і традицій, як витoku соціальної інформації і досвіду народу; на поєднанні педагогічного керівництва і самостійності та ініціативи вихованців.

В експериментальних класах особливу увагу було приділено вибору оптимальних шляхів та різноманітних форм і методів виховання дітей у позанавчальній роботі, що дало змогу забезпечити вирішення таких педагогічних завдань, як формування позитивного духовного досвіду молодших школярів в процесі засвоєння ними народних звичаїв, обрядів, традицій, виховання доброзичливості, співчуття, людяності, поваги до людини, збагачення емоційної сфери дітей.

У дослідницько-експериментальній роботі використовувались методи: спостереження, бесіди, розповіді, анкетування, інтерв'ю, наочності, аналізу творчої діяльності, експертних оцінок, що допомогло здійснити діагностику розвитку молодших школярів на початковому етапі, а надалі - визначити критерії сформованості їхніх знань і зробити контрольні зрізи. Це такі критерії: наявність чи відсутність емоційно-чуттєвого ставлення до народних звичаїв, обрядів, традицій; активність їх засвоєння та сталість надбаних знань. Саме ці критерії, на думку дисертанта, відбивають рівень морально-естетичного розвитку дитини.

Відповідно до розроблених критеріїв було визначено рівні сформованості знань молодших школярів про народні звичаї, обряди і традиції. Показниками високого рівня вважалась активна участь дитини у різноманітних заходах, зацікавленість новим, раніше невідомим (народними традиціями, формами їх побутування - обрядами, звичаями).

Другий рівень (проміжний) визначав, що дитина має неповні і не дуже глибокі знання про народні звичаї, обряди, традиції, не систематично бере участь у проведенні різноманітних заходів, не завжди виявляє зацікавленість новим.

Третій рівень (середній) виявив, що дитина має часткові поверхові знання про народні звичаї, обряди, традиції, інколи бере участь у проведенні відповідних заходів, не цікавиться новим.

Четвертий рівень (низький) визначав, що дитина має невірні або поверхові знання про народні звичаї, обряди, традиції, не бажає брати участі у проведенні різноманітних заходів, не виявляє зацікавленості новим.

На початку формуючого експерименту серед молодших школярів перших класів не було виявлено високого рівня сформованості знань; у дітей других класів він складав: 2% (експериментальні), 1,8% (контрольні); у дітей третіх класів – 2,6% (експериментальні класи), 2,4% (контрольні).

Надалі дітям експериментальних класів було запропоновано різноманітні форми позанавчальної роботи. Провідною став театральний гурток, на заняттях якого увага акцентувалась на розвитку навичок українського мовлення дітей за допомогою народних звичаїв і традицій, обрядів.

Розроблюючи тематику роботи гуртка, було враховано сезонний фактор (восени заняття проводились за темами "Осінні пригоди в нашому житті", "День вчителів, день знань", взимку – "Перший сніг", "На Андрія", "Різдво Христове", навесні – "Мамин день", "Здрастуй, Весно" і т. п.).

Одна з перших зустрічей з дітьми в театральному гуртку була присвячена темі "Рідна мова, рідне слово". На заняттях гуртка проводились бесіди з історії Києва, про День Андрія Первозваного, про родовід. На Різдво Христове була поставлена вистава "Вертеп", у підготовці якої активну участь брали діти: розучували тексти ролей, вивчали вірші, народні пісні, готували дванадцять страв та частували гостей. До свята "Зустріч Весни" діти вивчили веснянки, які супроводжувались хороводними діями, – "Горшок", "Огірочки", "Просо"; батьки разом з дітьми випекли обрядове печиво "Жайворонки". До святкування Великодня керівник гуртка провів ряд бесід, розповів легенду про воскресіння Христа, про Вербну неділю, Чистий четвер, Страстну п'ятницю та інші. Було влаштовано виставку робіт дітей (малюнків, крашанок, писанок). Водночас діти експериментальних класів брали участь у гуртках народно-прикладного мистецтва, народного танцю, народного співу, у гончарній майстерні.

Протягом трьох експериментальних навчальних років у позанавчальній виховній роботі проводились бесіди – "Моя родина", "Моє рідне місто", "Хто такі козаки?", "Як раніше святкували Різдво, Великдень, Новий рік?" та інші, проводились свята – "Свято Матері",

“Свято казки”, “Свято Варвари”, “Свято Наума”, “Свято Юрія”, “Свято Миколи”, “Свято Андрія” та інші, організовувались різні конкурси, екскурсії, змагання, ігри. У підготовці до таких виховних заходів активну участь брали батьки: вони допомагали дітям вчити ролі, вірші, народні пісні, вишивати серветки, виготовляти костюми, декорації, прикрашати зал.

Використання народних звичаїв, традицій, обрядів у позанавчальній виховній роботі дозволило розвинути у дітей творчі здібності, навички українського мовлення, активізувати їх участь у різних виховних заходах.

Вивчення динаміки засвоєння народних звичаїв, обрядів, традицій молодшими школярами здійснювалось шляхом проведення зрізів за комплексною методикою. Показниками результативності засвоєння стали висновки, зроблені на основі аналізу анкет, творчих робіт, спостережень, порівнянь даних контрольних та експериментальних класів.

У розділі подається кількісна і якісна характеристика даних, які були здобуті у ході експерименту, узагальнюються його результати і підводяться підсумки дослідно-експериментальної роботи.

Після здійснення формуючого експерименту високий рівень сформованості знань (відповідно розроблених і наведених вище критеріїв) з народних звичаїв, обрядів, традицій у перших експериментальних класах зріс на 28,5 % порівняно з його початком, у других експериментальних класах -- на 30,4 %, у третіх -- на 26 %. Діти експериментальних класів виявили себе активними учасниками різних форм позанавчальної роботи (різних гуртків тощо). У них розвинувся інтерес до народних пісень, танців, свят, звичаїв, обрядів, традицій, у поведінці частіше стали виявлятися такі моральні якості, як доброта, чуйність, повага до старших, до своєї родини.

У контрольних групах, де позанавчальна виховна робота проводилася за традиційною методикою, наприкінці експерименту високий рівень сформованості знань у перших класах зріс на 12 %, у других -- на 8,4 %, у третіх -- на 9,6 %. Це пояснюється тим, що в контрольних класах народні звичаї, обряди, традиції використовувались у виховному процесі не системно, діти рідше залучались до проведення театралізованих заходів на основі фольклорних традицій, а батьки та працівники закладів культури майже не брали участь у їх проведенні.

Для перевірки даних формуючого експерименту педагогам та вихователям (вони постійно працювали з учнями молодших класів і допомагали дисертанту у експериментальній роботі) було запропоновано зробити рангування знань дітей з народних звичаїв, обрядів, традицій. Вісімнадцять учителів були експертами. Підсумовуючи відповіді вчителів на запропоновані їм запитання у вигляді рангових рядів, було підраховано моду варіаційного ряду (тобто, відповідь, яка найчастіше зустрічається). На основі цих результатів вчителі розподілилися на дві групи, після чого була складена таблиця для розрахунку рангової кореляції по Спірмену і визначено рівень значимості за критерієм Стюдента. Обробка даних виявила коефіцієнт кореляції є статистично достовірним на п'ятивідсотковому рівні ($P < 0,01$) та значення коефіцієнту рангової кореляції ($r_s = 0,78$), який свідчить про прямий зв'язок між оцінками двох груп експертів-вчителів, про спільність оціночних критеріїв респондентів. Це ще раз підтвердило ефективність роботи в експериментальних класах, яка виявилась значно вищою, ніж у контрольних.

Ще однією формою перевірки ефективності методики стала вікторинно-ігрова конкурсна програма, за якою діти експериментальних класів отримували певні завдання для підготовки гри-вікторини. Наприклад, діти перших класів повинні були знати все про народний звичай колядування, вивчити три колядки, розповісти, як колядували їх батьки у дитинстві, і як колядують діти зараз. Школярам других класів було додатково запропоновано дізнатися про те, що таке "кептар" в українському народному одязі. Учні третіх класів отримали попередні п'ять завдань і ще додаткове: дізнатися про матеріали, з яких виготовляється народний одяг (хутро, тканини тощо).

Протягом місяця діти у вільний час (вдома з батьками, на класних годинах з учителем, на прогулянках з класом) готували відповіді на запитання. Наприкінці місяця діти збиралися в актовому залі для проведення гри-вікторини, під час якої з'ясувалось, хто з них краще і ґрунтовніше підготувався. Клас, в якому діти найактивніше і правильно виконували завдання, ставав переможцем, отримував призи. Доцільність системного використання подібних ігрових форм перевірялась щомісячно засобами контрольних зрізів, метою яких було з'ясування рівнів засвоєння дітьми української мови на основі вивчення ними народних звичаїв і традицій. Це дало можливість ще

раз перевірити достовірність наукової гіпотези, зробити висновки щодо здобутих результатів: у формуючому експерименті були створені необхідні педагогічні умови, які сприяли підвищеному засвоєнню народних звичаїв і традицій у позанавчальній виховній діяльності.

Результати дослідження відбито у таких висновках:

1. Забезпечення художнього впливу різних форм існування народних звичаїв і традицій у позанавчальній діяльності учнів, вчителів шкіл, батьків та працівників культурно-освітніх установ, сприяє створенню саме таких педагогічних умов, які дозволяють прискорити процес засвоєння дітьми народних звичаїв і традицій, підвищити рівень їх духовного розвитку.

2. Педагогічний процес засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій буде успішнішим, якщо буде забезпечена орієнтація дітей на загальнолюдські цінності, відгалуженням яких є культурно – національна спадщина українського народу, його звичаїв, обрядів, традицій; системне застосування різноманітних видів і форм позакласної діяльності дітей у різних творчих колективах, а саме залучення їх до участі у підготовці та проведенні народних свят, обрядів засобами розкриття багатства української мови як джерела духовності; організація діяльності дітей спільно з учителями шкіл, батьками, працівниками культурно-освітніх установ.

3. Для підвищення ефективності процесу засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій слід враховувати вікові та індивідуально-психологічні особливості дітей, створювати атмосферу багатого духовного життя, відповідного психологічного мікроклімату для взаємодії між вихователями та учнями, забезпечувати індивідуальний підхід при формуванні таких якостей, як ввічливість, гуманізм, доброта, чесність, відповідальність, людяність, співчуття. При цьому виховний процес повинен ґрунтуватись на співдіяльності, співтворчості, співробітництві дітей, вихователів, батьків, працівників культурно-освітніх установ, що створить необхідні умови для творчого зростання особистості.

4. Саме таке звернення у виховній роботі до народних звичаїв і традицій відкриє перед вихователями нові перспективи їх практичної діяльності у позанавчальний час, вдосконалення якої забезпечить оптимальні передумови для розвитку у дітей духовності, національної свідомості та самосвідомості, формування національного типу особистості, національного менталітету.

За темою дисертаційного дослідження автором опубліковано:

1. Народні звичаї та традиції як фактор формування духовності дитини // Питання культурології: Міжвідомчий збірник наукових праць.- К.: КДІК, 1997.-№15, С.86-92.
2. Стан вивчення молодшими школярами народних звичаїв та традицій: Інформаційна довідка за матеріалами наукового дослідження.-Національна парламентська бібліотека України. Інформаційний центр з питань культури та мистецтва. Серія: культурно-просвітницька робота.-Випуск 1.-К.:1997.-15 с.
3. Позанавчальна виховна робота як засіб засвоєння молодшими школярами народних звичаїв та традицій // Актуальні проблеми теорії музики та музичного виховання. Збірник наукових праць.-К.: КДІК, 1997.- С.- 55-64.
4. З досвіду позакласної роботи з дітьми // Питання культурології: Міжвідомчий збірник наукових праць; - К., 1997.- №15.- С.- 134-136.

АНОТАЦІЯ

СТРЕЛЬЧУК В. О. Педагогічні умови засвоєння молодшими школярами народних звичаїв і традицій у процесі позанавчальної виховної роботи. — Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – теорія та історія педагогіки. Київський державний університет культури і мистецтв. — Київ, 1997.

У дисертаційному дослідженні розглядається проблема виховання молодших школярів на українських народних звичаях і традиціях у позанавчальній роботі, розроблено критерії і визначено рівні сформованості знань дітей, обґрунтовуються шляхи підвищення ефективності позанавчальної виховної роботи, експериментально апробована методика виховного процесу, яка враховує особливості засвоєння народних звичаїв і традицій дітьми молодшого шкільного

віку на основі розкриття багатства української мови, шляхом застосування різноманітних видів і форм позанавчальної діяльності дітей.

Ключові слова: народні звичаї і традиції, діяльність молодших школярів, позанавчальна виховна робота.

АННОТАЦІЯ

СТРЕЛЬЧУК В. А. Педагогические условия усвоения младшими школьниками народных обычаев и традиций в процессе внеучебной воспитательной работы. — Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – теория и история педагогики. — Киевский государственный университет культуры и искусств. — Киев, 1997.

В диссертационном исследовании рассматривается проблема воспитания младших школьников на украинских народных обычаях и традициях в процессе внеучебной работы, разработаны критерии и определены уровни сформированности знаний детей, раскрываются пути повышения эффективности внеучебной воспитательной работы, экспериментально апробирована методика воспитательного процесса, учитывающая особенности усвоения народных обычаев и традиций детьми младшего школьного возраста, на основе раскрытия богатства украинского языка, путем использования разнообразных видов и форм внеучебной деятельности детей.

Ключевые слова: народные обычаи и традиции, деятельность младших школьников, внеучебная воспитательная работа.

ANNOTATION.

Strelchuk V.A.

The pedagogical conditions of adoption of folk-customs and traditions by junior pupils in a process of out-of-school activity. - The typescript.

The thesis for a candidate of the pedagogical science's degree in the specialty 13.00.01 - The theory and history of the pedagogic. - Kyiv. The State University of Culture and Arts.- Kyiv, 1997.

The thesis research deals with the problem of upbringing of junior pupils with the use of the Ukrainian folk-customs and traditions in a process of out-of-school activity. In the work it is analyzed how children study folk-customs and traditions. It was worked out criteria and level of developing of children's knowledge. The thesis substantiates the ways of improvement of out-of-school educational work. It was experimentally approved methods of the educational process that take into consideration peculiarities of adoption of folk-customs and traditions by junior pupils on the basis of the richness of the Ukrainian language and the use of various kinds and forms of children's out-of-school activity in different collectives and carrying out of joint arrangements with teachers of schools, parents and workers in the field of culture and education.

Key words:

folk-customs and traditions; junior pupils' activity; out-of-school work.

С. П. Ш. 97

ANNOUNCEMENT

Students' Work

The principal aim of this issue of magazines of folk-lore and traditional art and crafts is to present the work of school children.

The first three numbers of the magazine were published in 1954 on the initiative of D. O. L. The theory and history of the publication is given in the first issue of the magazine and in the following issues.

The magazine is published weekly with the exception of springing and summer papers when the number of the magazine falls to once and in winter the number of issues falls to once a month. In the work it is analysed how children study folk-lore and traditional art and crafts. It was worked out criteria and levels of developing children's work. The magazine substantiates the ways of improvement of the children's practical work. It was experimentally approved methods of the development process that take into consideration peculiarities of reception of folk-lore systems and traditions by school pupils on the basis of the richness of their vernacular language and the use of various kinds and forms of children's practical activity in different municipalities and conditions of practical work with the help of school teachers and workers in the field of folk-lore education.

Key words:

folk-lore and traditional art and crafts, pupils' activity, school-children work.

[Handwritten signature]

ЗАМ. № 120 тир. 100 21.11.97 р.
Друкарня *МІГ-ПРЕС* м.Київ.
Формат 60x84/16, 1др. арк.

УЗЧ 956

AB 38934